

Couperus schuurt

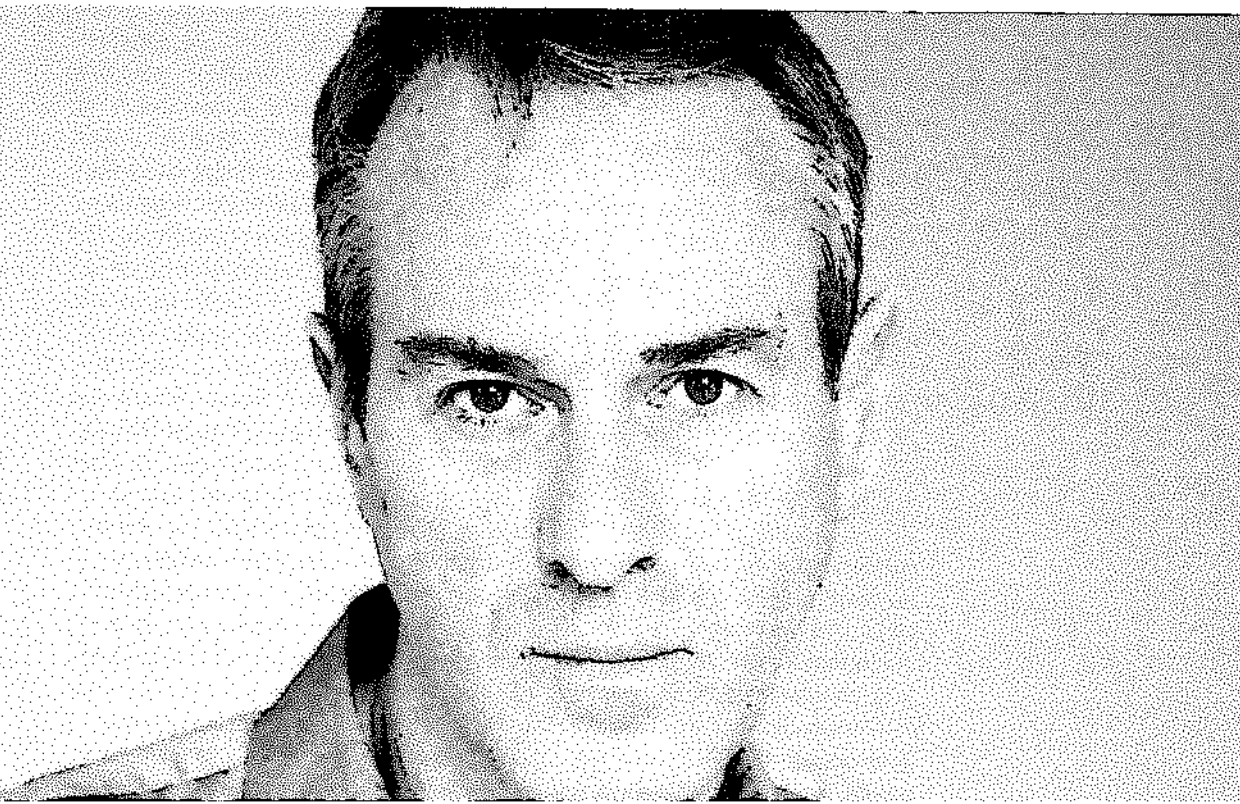
In september ging *De stille kracht* van Toneelgroep Amsterdam in première op de Ruhrtriennale in Duitsland. Ivo van Hove regisseerde het stuk en Peter van Kraaij, dramaturg en schrijver van de roman *Wat rest*, bewerkte de roman en deed de dramaturgie. Ze vertellen over Couperus als tijdgenoot en mondiale schrijver.

Door Hester Meuleman

Van Kraaij had vanaf het begin als uitgangspunt bij het bewerken van *De stille kracht* dat het zich in het heden moest afspelen, maar dat Couperus en zijn taal ook recht moest worden gedaan. 'Ivo noemt mij wel een minimalist, omdat ik de zinnen die ik schrijf, afvrijl tot ze zo compact mogelijk zijn. Dat heeft tot resultaat dat de dialogen hedendaags zijn, met een hoge mate van realisme. De zinnen zijn kort, de taal is kaal. Tegelijk vond ik dat er wel een paar zinnen van Couperus zelf in moesten zitten.'

Het is niet zo dat hij het verhaal niet had kunnen vertellen zonder Couperus' eigen woorden te gebruiken, maar het stuk zou wel een bepaalde dimensie missen. Dat heeft

*Ivo van Hove.
Foto: Jan
Versweyeld.*

te maken met de poëtische kracht van Couperus' taal en met zijn observatievermogen. Het resultaat is dat er nu af en toe een letterlijke zin van Couperus in het stuk zit. Soms is het een gedachte van een van de personages, soms is het de introductie van een personage. In totaal gaat het om een stuk of vijftien zinnen, die door Hans Kesting zijn ingesproken en die je als voice-over hoort. Samen met de live muziek, piano en oosterse percussie die erin zitten, maken de ingelezen zinnen deel uit van de muzikale omkadering. De dynamiek tussen de korte, hedendaagse dialogen en de oude taal van Couperus werkt goed, vindt Van Kraaij.

'Je zou natuurlijk ook in de dialogen de taal van Couperus kunnen gebruiken, maar ik ben bang dat je dan zorgt voor een effect dat Ivo juist niet wil hebben, namelijk dat je het stuk nadrukkelijk terug in de negentiende eeuw zet, terwijl het over nu moet gaan. Het is namelijk opvallend dat je deze roman uit 1900 makkelijk in het heden kunt plaatsen: de botsing van culturen, de onkenbaarheid van de ander, het zijn actuele thema's. Bovendien staan er prachtige psychologische portretten in *De stille kracht*. Zo schrijft Couperus over Léonie van Oudijck: "hare mateloze onverschilligheid was hare levenskracht". Ik vind dat een intrigerende observatie.'

Manifestaties van de stille kracht

De lijn van het verhaal is helemaal vastgehouden, maar Van Kraaij en Van Hove hebben wel het aantal personages moeten reduceren. Otto, Léonie, Theo en Doddy van Oudijck, Oerip, Addy de Luce, Si-Oudijck, Soenario, de Raden-Ajoe Pangeran, Frans van Helderer en Eva Eldersma zitten er allemaal in; de andere personages worden wel genoemd in de gesprekken, maar verschijnen niet op het toneel.

Toen Van Kraaij de eerste versie af had, vond Van Hove dat er nog iets miste, namelijk de schrijversreflectie over het wezen van de stille kracht. Van Kraaij wilde die reflectie graag in het stuk hebben, maar hij wist nog niet hoe. 'Uiteindelijk heb ik besloten die tekst in de mond te leggen van Si-Oudijck, waardoor de woorden verschillende betekenissen krijgen. Ten eerste is het moment een cesuur in het stuk. De reflectie gaat door de vierde wand heen en vertelt de kijker dat er wat gaat veranderen. De overheersers zullen

niet langer de baas zijn, maar de overheersten. Juist uit de mond van Si-Oudijck krijgt zo'n uitspraak extra dimensie: als niet-erkende zoon van een van de overheersers én als zoon van een van de "inlanders" komt hij tegelijk in verzet tegen zijn vader en tegen de overheersing. Je kunt zijn monoloog zien als een

verbitterd afscheid van een zoon van een vader die hem in de steek heeft gelaten en een verbitterd afscheid van een volk van een overheerser waardoor het zich niet serieus genomen voelt. Overigens wordt een soortgelijke afrekening met de vaderfiguur op het eind herhaald in een intense scène tussen Otto en Theo, ook zo'n personage dat tussen twee werelden in leeft.'

Het sprak voor Van Kraaij vanzelf dat in dit stuk en specifiek in deze reflectie voor de goede verstaander de huidige problematiek van de tegenstellingen tussen de westerse en oosterse wereld valt terug te vinden. Nergens wordt letterlijk naar actualiteiten verwezen,

maar *De stille kracht* gaat wel onder meer over die problematiek. De islam en de tegenstelling met het westen komen net als bij Couperus ter sprake, maar niet als statement, meer als aanwezigheid. Ze vormen, meent Van Kraaij, een van de vele belichamingen van de stille kracht. Die kracht is ook het identiteitsbesef van de lokale bevolking, het gevoel dat zij iets te betekenen hebben en macht kunnen uitoefenen op de kolonisator. En er zijn nog meer manifestaties: de botsing van natuur en erotiek met cultuur, de botsing van het heden en het verleden (onder meer gesymboliseerd door Otto van Oudijcks eerdere leven), ze zijn allemaal onderdeel van de stille kracht.

Existentiële problemen

Van Hove was er blij mee dat hij op de Ruhrtriennale tegelijk met een stuk gebaseerd op een roman van Émile Zola en een stuk over Marcel Proust stond, omdat Couperus op deze manier werd gepresenteerd als een schrijver van Europees niveau. 'Sterker nog, ik vind hem een schrijver van mondiaal niveau, waar menig hedendaags auteur jaloers op zou kunnen zijn. Hij was met name goed in staat de temperatuur van zijn tijd aan te voelen. Het was dan ook al een lang gekoesterde wens van me om *De stille kracht* op toneel te brengen. Het essay *Angst en schoonheid* van Bas Heijne heeft me opnieuw doen beseffen dat ik die wens had. Interessant vond ik aan dit essay dat Heijne laat zien dat de traditie die in Nederland rond het werk van Couperus bestaat, het werk eigenlijk in de verkeerde hoek heeft doen belanden, namelijk die van het kostuumdrama, *tempoe doeloe* en het orientalisme. Dat doet geen recht aan het existentiële drama dat eronder zit. Naar dat drama zijn we in deze voorstelling op zoek gegaan.'

Dat maakt het voor de acteurs ook zo interessant om te spelen, vindt Van Hove. De personages zijn complex en maken een ontwikkeling door en dat gaat over diepe en heftige gevoelens. Zo komt Otto van Oudijck tot de conclusie dat zijn zelfbeeld, het verhaal dat hij zichzelf altijd heeft verteld, niet klopt en dat hij daarmee moet leren omgaan. 'Samen met de acteurs zoeken Peter en ik naar hoe we die processen kunnen vormgeven. Wat staat er in de tekst? Hoe ziet dat eruit? En wat betekent het voor elk individueel personage? Je kunt bijvoorbeeld niet om de wat beangstigende gebeurtenissen in het huis van Van Oudijck heen, maar het mag geen kitsch worden, geen spookverhaal. Het gaat dus om de verschillende perspectieven waar vanuit die gebeurtenissen worden bekeken.'

Van Kraaij en Van Hove zijn van plan hierna bewerkingen te maken van *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* en *De boeken der kleine zielen*. Dat zal weer een heel andere artistieke zoektocht opleveren. *Van oude mensen...* is modernistisch geschreven, stelt Van Hove. Zo begint het met een bruiloft die heel belangrijk lijkt, terwijl het boek vervolgens over iets heel anders blijkt te gaan. 'Die manier van een verhaal vertellen zou Netflix vandaag de dag aantrekkelijk vinden.' Van Hove vindt dat Couperus' werk veel aanknopingspunten biedt om onze eigen tijd te onderzoeken. 'Daarbij moet je je niet concentreren op de kostuums en de negentiende-eeuwse sfeer, maar op de universele, existentiële problemen die daaronder schuilen. Als je het werk van Couperus wilt accepteren voor wat het is, moet je vooral zien dat het schuurt.'

Peter van Kraaij.
Foto: Jan
Versweyeld.

u de verhaallijnen van Couperus
te dag aantrekkelijk vinden'